

૧૭૫૫

નરસીંહ મેહેતાનું

માહમેરું તથા હુંડી.

નાટક ૪ અંકી.

૧૭૫૫

આ નાટક “નીતીદર્શક નાટક મંડલી,” એ ભુજી પતાવડ્યે છે, અને એ
આજ નાટક ગુલ અનુશાન યોપા-યામાં દાખલ કરવામાં આવ્યે છે.

રચનાર.

અમરતલાલ નારણદાસ હહેરી.

મુલક:

શપન પ્રીનતીંગ પ્રેસમાં છાપ્યું છે.

સને ૧૮૮૩.

કિંમત ૨

નરસીંહ મેહતાનું

૧૭૫૫

માહમેરું તથા હુંડી.

નાટક ૪ અંકી.

આ નાટક “નીતીદર્શક નાટક મંડલી” એ જાણીતા વ્યંગ્ય છે, અને એ
આખો નાટક ગુલ અપ્રશાન ચોપાન્યામાં દાખલ કરવામાં આવ્યો છે.

રચનાર.

અમરતલાલ નારણદાસ દહેરી.

મુદ્રક:

શીપન પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં છાપ્યું છે.

સને ૧૮૮૩.

કિંમત ચાર આના.

પરમ સ્નેહી

શેઠ ઈશ્વરદાસ નગજીવનદાસ સ્ટોરવાલા,

આપણી 'સ્ટોર'ની અટકથી ઘરની જૂના વખતની મસીદી, સુરત શહેરના ખીલતા ઉદ્યોગ, રૂના કારખાના વીગેરેના ડેરેકટર તરીકેની એક પ્રતેહમંદ વેપારી દાખલની શોદાગરી મંડળમાં આપની મસીદી અને સુરતની ચ્યુનીસીપાલીટીના મેંજર દાખલ સુરતની મળના ઉપયોગી કામમાં આગેવાની દાખલો છો એ આપની યોગ્ય કીર્તિથી હું બહુજ મસખ છું અને આપનો મારા ઉપર ઘણાં વર્ષનો સ્નેહ હોવાથી અને આપે જે કેટલીક સાહાયતાથી મને ઉપકૃત કીધો છે તેનું નિત્ય સ્મર્ણ રહેવા સાથે અને આપ મારા કાવ્ય તરફ જે પ્રીતિથી જીવો છો, તેની એક નજીવી ઇધાની દાખલ આ લઘુ ગ્રંથ આપને માન્યુક્ત અર્પણ કરું છું તે માન્ય કરશો.

તા. ૧૦ મી મે ૧૯૮૩.

નાટક કૃત્તી.

નાટક પાત્ર.

નરસીંહ મેહેતાએક નાગર પ્રાહમણુ, પાછલથી
સન્ધારી.

કુવરબાઇ.....તેની દીકરી.

લખમણગુડનરસીંહ મેહેતાનો મેસો.

રસીકદાસ }
હેમચંદ }નાણાવટીઓ.
ચુનીલાલ }

શ્રીરંગ મેહેતા.....કુવરબાઇનો સસરો.

વડસાસુ.....તેની સ્ત્રી.

કપટકોરતેની દીકરી.

હીરાલાલશ્રીરંગ મેહેતાનો ભત્રીજો.

ખોખલો.....એક ગોર.

શીવકોરતેની સ્ત્રી.

જેકોર }
મંગલાગવરી }નાગરણો.
વીજયાગવરી }
ધનગવરી }
વીધયાગવરી }
જયગવરી }

દામોદર ડોશીશ્રી કૃષ્ણ.

અરબુન }
અકરૂડ }તેના સાથીઓ.
નારદ }
બલદેવ }

લક્ષ્મીજી }
સુભદ્રા }શ્રી કૃષ્ણની પત્નીઓ.
રક્ષમણી }
રાધા }
બાબુવંતી }

સાધુઓ, તીરથવાસીઓ, જ્વત્રાહુ, કાખા, વગેરે, વગેરે.

નરસીંહ મેહેતો,

એક નાટક.

અંક ૧ લો—પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થલ—નરસીંહ મેહેતાનું ઘર.

(કેટલાક સાધુઓ અને નરસીંહ મેહેતા બેસી ભજન કરે છે.)

પ્રધા સાધુ—

હોરે સંતા ભાવે ભરને ભર્યો

ખોટું સંસાર જાણીને તર્યો ભજો.

મારા કાની કાયા કોની, મમતાને શું કાજ સર્યો,

પુત્ર માતા બેન બર્ધરી કોનાં, પીતાથી શીદને ભર્યો— ભજો.

પંચ જીતની કાયા કરી છે, ઉપકાર હરી કરે હર્યો,

પ્રવાન ધરો ધર્મરથ ધણીને તેવું મતવન કરીને અમર્યો— ભજો.

વીરવ વાસના તુરછ ગણીને નીરાહીન બધું ગર્યો,

પરેન ઘડી સઉ પ્રારથના કર્યો, હેત થકી સર્યો— ભજો.

(બંધગી કરી રહ્યા પછી ચાર તીરથવાસીઓ દાખલ થાય છે.)

૧ લો તીરથવાસી—ભાઈ, આપણે અધે ફરી વહ્યા, પાણુ કોઈ આપણને દ્વારકાની હુંડી લખી આપતું નથી.

૨ જો તીરથવાસી—ભાઈ, શું કરીએ ત્યારે હવે? કેમ કરણં?

૩ જો તીરથવાસી—હું તો હવે ફરી ફરીને ચાકી ગયો છું. આપણે તો આ ખેડા.

૪ જો તીરથવાસી—ખેવકુડો, શ્લોકમાં નથી કહ્યું કે પુછતા નર પંડીતમ.

૧ લો તીરથવાસી (ચોથાને)—તમારો ગાલ પાણુની વાત તો ઝોરજ છે, પાણુ ચાલો વખત નકામો વહી જાય છે.

(તીરથવાસીઓ જઈ સથલા સાધુઓને પગે લાગે છે.)

નમો નારાયણ.

સાધુ—નમો, નમા:

૧

નરસીંહ મેહેતા—ખેસો ભગતો, ખેસો. તમારા બધાઓનાં મુખ ઊદાસ કેમ થઈ ગયાં છે? ખોસો, પરમાત્મા એટલે પરીપુર્ણ ભગવાન, જે જગતનું કલ્યાણ કરે છે, તે તમારું પણ કલ્યાણ કરશે.

૧ લો તીરથવાસી—માહારાજ, બનરમાં તમામ શરાફોની હુકાને ફરી વલ્યા પણ કોઈ દ્વારિકાની હુંડી લખી આપતું નથી, ને એક બે જાણે આપનું નામ લીધું છે, માટે આપ કૃપા કરશો?

નરસીંહ મેહેતા—ભાઈઓ, અમે સાધુ સંત, અમારે ત્યાં શરાફી શોની? કોઈએ તમારા એછા કરી હશે. પણ પ્રીતર નહીં. અમારા સ્નેહી ત્યાં શામલશા રહે છે તે તમને સ્વીકારી આપશે. હું હમાણાંજ લખી આપું છું.

૨ જો તીરથવાસી—જો આપ અમારું એટલું કામ કરશો તો અમે તે આપના આભારી થઈશું.

૧ લો તીરથવાસી—આ રૂપૈયા ગણી લ્યો.

નરસીંહ મેહેતા—તમે ગણેલા છે કેની? અમને ગણવાની કંઈ જરૂર નથી. રૂપૈયા કેટલા છે?

૨ જો તીરથવાસી—માહારાજ, આ પાંચસોનો લકખાંધ તોડે છે, ને આ ખરે રૂપૈયાની આ બે થેલીઓ ને આ એક ઉપર. જુમલે રૂપૈયા સાતસો ને એક.

નરસીંહ મેહેતા (એક સાધુને)—લખમાણગડ, જીવ આ રૂપૈયા બંડારમાં મુકો, અને દક્ષતરમાંથી કટકોકોર કાગદ લાવો કે હુંડી લખી આપીએ.

લખમાણગડ—હા માહારાજ, આપની આજ્ઞા માથે ચલાઉં છું.

(રૂપૈયા ઊંચકાતા નથી તેથી પડી જાય છે.)

૨ જો તીરથવાસી—હુધપાક ને માલપુરા ખાધને માતેસો બન્યો છે, ને આટલું ઊંચકાતું નથી શું? હીંડ હુંડી જાણડું.

(કિપાડી અંદર લઈ જાય છે. લખમાણગડ તેની પાછલ જાય છે અને અંદરથી પડીઆ કલમ લઈ આવે છે.)

લખમાણગડ—હ્યો માહારાજ હુવાત કલમ અને કાગદ લખી આપો.

(નરસીંહ મેહેતા હુંડી લખીને પહેલા તીરથવાસીને આપે છે.)

૪ થો તીરથવાસી—લાવો હું જોડાં, માહારાજ, મુદત કેટલા દી-
વસની નાખી છે, ને હુંડીઆમણુ કેટલા ટકા કાપવાનું લખ્યું છે?

નરસીંહ મેહેતા—ભાઈ, તુરત મુદતની હુંડી લખી આપી છે. તે
હુંડીઆમણુ કંઈ માંગશે નહીં.

૪ થો તીરથવાસી—આશ્ચર્ય છે માહારાજ! કેનેહુ લકડ ઓર દેનેહુ
પથથર. ભાઈ, જોયું કે?

૧ લો તીરથવાસી—માહારાજ, કંઈ લખો તો સાડું.

નરસીંહ મેહેતા—અમારા શામલરા કંઈ લોખયા નથી, માટે હવે
તમે ખેલાશક જાઓ.

(તીરથવાસીઆ હુંડી લઈને જાય છે.)

લખમણુગડ—માહારાજ, હવે એ રૂપૈયાનું શું કરવું?

નરસીંહ મેહેતા—કાસે વતીપાત છે માટે સાધુસંત જમાડી નાખીશ.

લખમણુગડ—ભોજન પાક શું કરવું, મોદક કે માલપુડા?

ખીન્ત સાધુ—દુધપાક સાથે જોઈએ.

નરસીંહ મેહેતા—તમે સરવે ખુશી થશો એ ભોજન કરીશું.

લખમણુગડ—નક્કીજ કરો કે મોદીને વરદી આપીએ.

ખીન્ત સાધુ—માલપુડા ને દુધપાકજ.

નરસીંહ મેહેતા—જેમ તમારી સધલાની મરજી.

(સાધુઆ જાય છે.)

પ્રવેશ ૨જો.

જંગલનો દેખાવ.

(કેટલાક લુટારાઆ દાખલ થાય છે.)

૧ લો કાખો—હરભંમ કીંઅજ તડાકો પડાકો પંદો કે ન?

૨ જો કાખો—તડાકો તો કાનુડેજે હથ આય. આપુડા ભાલીં અજજે
માહે શકને પ્રમાણુ તો માનીને કાંધો પાણુ જોયણુ ઘણુ મુસ્કેલ આય
આપુડા.

૩ જો કાખો—અરે સધજ્ત છોકરા રાદોતો ખીણુદે પછી શીકાર
કીનતે જોડે દ્વારીકાજ વાટ જલ્લી તેથી વેંધારી એટલે કોઈને કોઈ ભગત
જણ્યો અચીધો.

૧ લો કાપો—તેમાં કુદો ફેર પાણુજી ચીંતા દ્વારીકા ધીરાડેઆય.

૩ જો કાપો—સેધ મુરખ સમજે કેડાતો વેએડા પાણુ હુણા અરીણુ .
ખાઈગીનું.

૨ જો કાપો—આડુંતો મુજ્યો અમલ (અરીણુ) પાણુ ગરે ભલી
આયો અંદા.

૧ લો કાપો—દશ ભાઈ કરસલ ચોપો મંગણીઉ કે ન.

૩ જો કાપો—આઉ તો વસીવેડો અધઆં પાણુ શકાર મારયું ને
હાનકે ખરાયું.

૨ જો કાપો—અરે ન દયો તો ગોર્યો એનમે મોણા કુરો મમાર્યો.

૧ લો કાપો—અરે ભા ચુપ મર ચુપ સંગ અચેતો કુરો.

૩ જો કાપો—હાર ભાઈત છેટે અહનતેં સુધી પાણુ કસુખા કાઢીગી-
નું નકા ટંગાચીધાશી.

૧ લો કાપો—અરે વમરે વન હાણુ પાણુજીમો ભભુત ભરીઅમ જા
રંગ પાણુ ચડાઈડું.

૨ જો કાપો—મથઉ થારે વગર રેન.

(જાય છે, અંદર અવાજ ધાય છે.)

૩ જો કાપો—કો વરી કુરો શ્યો. શપખપ ખાંધી કુરો દોડેઆ ઉભરી
અચા.

(સંતાય છે.)

૧ લો કાપો—ભાઅન પ્રમાણુ ધ્રુવપુચી નત અસાભેરો નભને
નસેઅલીતો કે આગડથી સાઈના.

૨ જો કાપો—અરે ભા, આઉ પાણુ કહા ધનતો ઉમદીઆં દોશી
કેડી મારી વીધી હુધ.

૧ લો કાપો—શેતો ખરો પાણુ હાશંગ તો વડો આય. લકીરયો
નકચેતી વેંધા.

(સંતાય છે.)

૩ જો કાપો—અરે હદયો હદયો ભગતે જ્યા છોકરામણુ દીપેયાં
વનાયો વેલા રૂપેયા કેડા અઈન રૂપેઆ.

(હુતારાઆ સંતાય છે, તીરથવાસીઆ દાખલ ધાય છે.)

૩ જો તીરથવાસી—ભાઈ, મારા પગતો થાકીને શુમડા જેવા થઈ
ગયા છે. આપણુ તો આ ખેઠા. મારા ભાઈ, ચાલ ચાલનીજ વાત.

જાણુ કાસદુ કરવા નીકળ્યા હોય ને! ભલે તમારે જવું હોય તો જાઓ; યાજુ આ હુંડી જોઈ મારી પાસે છે. આપણું તો આ જંગલમાં એક કડાક પોદવાના.

૨ જો તીરથવાસી—અલ્યા ભાઈ, જરા આગલ તો ચાલ, હવે તો શેહેર થોડુંજ દુર રહ્યું છે.

૩ જો તીરથવાસી—તમારા કાન છે કે મહુડા સાંભડતા નથી, હું સાફ ના કહું છું, તમારે જવું હોય તો જાઓ, મારથી તો નથી ચલાતું, વારૂં મને હંચકી લ્યો છો?

(હુતાસાઓ અચળુચ તેઓપર હુમલો કરી તેમને લુટી વળ નહાસી જાય છે.)

૧ લો, ૨ જો, તથા ૪ થો તીરથવાસી (ત્રીજાને)—આ તારી મોઝે-કાણુ અમને નડી.

૩ જો—નડી તો સદાવડી, આ જોયું આ. (હુંડી ખતાવે છે.)

૧ લો, ૨ જો, તથા ૪ થો તીરથવાસી (પુશી થઈને)—અલ્યા, એ તો તેં ખહુ સારું કર્યું. હુંડી ગઈ હોત તો આપણું સર્વસ ગયું હોત જો.

(અમ કહી એક બાજુએ જાય છે, એટલામાં એક વાણજર આવે છે.)

ભાવણી.

૧ લો વાણજરો—

માલોની જાતએ જઈએ,

૨ જો વાણજરો—

દારીકા જોઈ પુશી થઈએ.

૩ જો વાણજરો—

દરશણ કરી સુખ લઈએ,

૪ થો વાણજરો—

ગોમતી સ્નાને સુધ્ધ થઈએ.

(તીરથવાસી તરફ જોઈને)

૧ લો વાણજરો—

અરે ભાઈ કયાંના છો રહેવાશી,

૨ જો વાણજરો—

કેમ બેઠા છો ઉદાસી.

૩ જો વાણજરો—

પાષડી લુગડાં કયાં જોરા,

૪ થો વાણજરો—

કેમ બેઠા છો અહીં બોડા.

૪ થો તીરથવાસી—

અમે જુતાગઢના વાસી,

૧ લો તીરથવાસી—

કાબા લુટી ને ગયા નારી.

૩ જો તીરથવાસી—

જનુ' છે કારીકા ગામ,

૨ જો તીરથવાસી—

તમ સયવારે હમને હામ.

(વાણજરાઓ પાત પોતાનામાંથી લુગટાં વગેરે તીરથવાસીઓને આપે છે.)

ગાયન.

[ઝિયા પાપી ચાર ચંદાલ--એ રાહ.]

બંધા સાથે—

જનનાં છિ સંધ, જનનાં છિ સંધ,
મેલાવડે થયો છે સારો, કામ્યો ખુબ રંગ— જતરાં

૧ લો વાણજનરો—

ગેશી તમે જલદી ચાલો, લગાડો નહીં વાર,
કાબાઓનું બેઠાં વાણું મારે તે શીકાર— જતરાં

દોકરો—

કાકા મને કેડે લીધા, થાંત્રી ગયો હું,
ખબે લાડુ ઉડાવો છો, બેઠું રહ્યા છું— જતરાં

ગેશી—

દીકરા ટાંડીયા ભાગી ગયા ચલાતું નથી,
કારીકામાં દરણાણ કરજે તું મારી વતી— જતરાં

૨ જો વાણજનરો—

ગેશી તારો દીકરો જો કારીકા જાય,
તું હીમત કેમ હારે દુઃખી શીદ થાય— જતરાં

દીકરો—

ગેશી કરી ઉચકાતું માલ બોઈ પાસ,
ગામ આવે કે તરત કરે, થાંત્રી નહીં નીરાશ— જતરાં

બે જણ—

[ગેશી ગેશી એબીસીનીયા--એ રાહ.]

ચાલો ચાલો ચાલો ચાલો ભાઈ ચાલો, જઈએ કારીકા ગામ,
ઝટ ઝટ પોટલાઓ ઉચકો રહેજો આપણ સંગાથ— ચાલો
લગભગ આવી પોહોચ્યા છે, લાગશે હવે નહીં વાર— ચાલો
તોપણ ઉતાવળ કરવી, સડે જન થઈ જાઓ તઈયાર— ચાલો

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થલ—એક રસ્તો.

રશીકદાસ—અડ્યા હેમચંદ, પેલા નેમચંદને તો હારે તડકો પડે, તું જાણે છે કે નહીં.

હેમચંદ—એ શેનો ભાઈ, શું સુતરમાં કે રમાં? નારે ના, અડી-જુના સરામાં હશે!

રશીકદાસ—ના ના, અવેરાતમાં. વડોદરાનો સાહુકાર હરીભગ્ની છે કેની, તેને ત્યાં તેની આડત ખંધાઈ ને ધુમ હુંડીઓ અવારનવાર લખાય છે. હાલ ખંતરમાં વડોદરાની હુંડી એની દકાન શીવાય શકવાની જ નથી.

હેમચંદ—કોય ભાઈ, એની રતીનું જોર! જોને, એ વરસપર એ દકાન પર ખેશીને માખીઓ નોતો મારતો. દાણો કરે તે કોઈ ન કરે.

(સુનીલાલ પ્રવેશ કરે છે.)

સુનીલાલ—કેમ રશીકદાસ, આજ અંકડો ચુકેલો છે?

રશીકદાસ—અમે કાસે મારા શુભાસનાને પણ મોકલ્યો હતો કે તમે આંકડો ચુકાવી જાવ. પણ કાસે તમે આડ્યા નહીં.

સુનીલાલ—કાસે ખંદર પર અમારી ગાંસડીયો પરખવાને હતી, ત્યાં રોકાણ થયું.

(તીરથવાસી દાખલ થાય છે.)

૧ જો તીરથવાસી—અડ્યા ભાઈ, શામલશા રોકની દુકાન કહી?

સુનીલાલ—અંહ તો કોઈ શામલશા છે નહીં, તે છતાં હેમચંદ-ભાઈને પુછો.

(એક બીજા તરફ મોકલે છે.)

૩ જો તીરથવાસી—કેમ હું કેહતો નોતો કે આમાં કંઈ કાણુપોણું છે. કોઈ જોગદાએ શરણ કરી જાણી છે?

૧ જો તીરથવાસી—ભાઈ, આમ તો આપણી હાંસી થાય છે. હવે કરવું શું? મને તો કંઈ સુઝતું નથી. અજાયબ જેવી વાત છે કે એ સાધુએ આપણને છેતર્યા.

૨ જો, તથા ૪ જો તીરથવાસી—લગોટીઆઓ શું ન કરે!

(વાત કરતા આગલ જાય છે, અને શામલશાનો શુભાસ્તો ફરથી આવી લાગે છે.)

શુભાસ્તો (પુછે છે)—કોઈ જુનાગદથી હુંડી લાવ્યું છે.

ચુનીલાલ—અરે હા, હવરાજ આર જાણુ શામલશાને પુછતા હતા, તેજ કે? તમારું નામ શામલશા?

શુમાસ્તો—નાજી, મારા શેઠનું નામ.

શુમાસ્તો—હયો પેલા આવે છે. (તીરથવાસીઓને હાંક મારીને) અહ્યા ભાઈ, તમને આ ભાઈ પુછે છે.

બંધા તીરથવાસી (પાછા ફરી)—ભાઈ તમે અમારી મજાક શું કામ કરો છો? શું બલેલાને ખાલવા એમાં તમે સાફ સમજો છો?

ચુનીલાલ—જોયું, બલાનો કંઈ વખત પણ છે.

રશીકદાસ—ભાઈઓ, તમારી મજાક નથી કરતા, પણ આ ભાઈ તમને ખાલવા નીકળ્યા છે.

૩ જો તીરથવાસી—શું ખોલવા નીકળ્યાછે? ખોલી ખોલીને અમારા જોડા પણ ફાટી ગયા ને ઘાંટાં પણ ખેંચી ગયાં, ને તમને તો વલી એ-પટાજી સુજે છે.

શુમાસ્તો—ભાઈઓ, આમ આકલા શું કામ થાઓ છો. જે દીવસ થયા રૂપૈયા અનામત મુકી ગળ્યા છે. અમારા શેઠ કહે છે કે તમે લઈ ગયા નહીં તેથી અમારી કશુર નથી માટે અમે જે દીવસની તેરીખ આપીશું નહીં.

૩ જો તીરથવાસી—અરે ભાઈ, મુઠલજી મલશેતો પાડ માનીશું. અમારાં તો હોરા ને કોંરા ઉડી ગયા છે. અધુરામાં રસ્તે કાખાઓએ લુટ્યા તેથી પાસે કોડી સરખી પણ નથી. ત્રણ ત્રણ દીવસની તો લોગણા પણ થઈ.

શુમાસ્તો—અરે ભાઈ, તમે અહીં ખેસો હું રૂપૈયા લઈ આવું; નહીં તો મારી સાથે ચાલો અમારી દુકાન ઉપર ભરપઈ કરી રૂપૈયા ગણી હયો. શેઠ પણ અમારા ખેઠા હશે.

૪ જો તીરથવાસી—ભાઈ, તારી સાથે આવીએ; વલી અહીં ખેસીને શું કરીએ.

(બધા શામલશાની દુકાન આગલ જઈ પુગે છે.)

શામલશા (શુમાસ્તાને પુછે છે)—કયાં છે તીરથવાસીઓ?

શુમાસ્તો—આ રહ્યા.

શામલશા—શું મારા સાહેબ, રૂપૈયા લઈ જતા નથી. અમારે જે દીવસની નકામી તેરીખ ભરવી પડશે.

૧ લો તીરથવાસી—શેઠજી, અમે તેરીખ માગીશું નહીં. આમ આકલા ન થાઓ.

શામલશા—ના, અમારા વટ પ્રમાણે આપીએ નહીં કે? પછી ખબરમાં અમારી આંટ રોની. હ્યો. આ રૂપૈયા ગણો.

૧ લો તીરથવાસી—શેઠ, આ હુંડી તે જુઓ?

શુભાસ્તો—અમારા પર જવાખ છે, તમે હુંડી પર ભરપહ કરો.

શામલશા—લાવો લાવો, હું જોશિં.

શામલશા—(વાંચે છે.)

લાવણી.

શામલશાજી શેઠ અમારા, દ્રાવીકાના રહેવાસી,
હુંડી આ લઈ આવે જન જે, ચાર જણા તીરથવાસી.
સાતસો એક રૂપૈયા ગણી આપજો તુરત મુદતની હુંડી છે,
કાપા કુપી કરતા નહીં તમે વાત શરમની જુદી છે.
જુનાગઢથી લખતંગ મેતા પ્રણામ સેવકના સ્વીકારો,
આ તરફતું કામ હોય તો નરસીંહ ભગતને વીચારો.

શામલશા (વાંચી રહ્યા પછી)—વાહરે એની લખવાની ઢખ શું છે. એમને સાતસો ને સતર રૂપૈયા આપો, કેમકે બે દીવસની તેરીખના રૂ. ૧૬ થયા.

પ્રવેશ ૪થો.

સ્થલ—એક દીવાનખાનું.

કુવરખાઠ (એકલી)—શ્રીમંતનો રૂડો અવસર આવે ત્યારે લોકો ખુશી થાય છે, પણ મારે તો ઉલટું દીલગીર થવું પડે છે. (નીશાશો નાખી) હશે, મારા નશીબમાં એમ લખ્યું હશે; કરમ કરે તે કોઈ નહીં કરે. અરે ભગવત! મને તે નરસીંહ ભગત જેવા પીતાને ઘેર શું કરવા જન્મ આપ્યો! વલી અધુરામાં પુરું માતાનું પણ સુખ નહીં! તેને પણ મારી પાલ્યાવસ્થામાં મારી નાખી! (નીશાશો નાખી) દૈવ કરે તે કોઈ નહીં કરે. અરેરે પાપી અવસર, તું શું કામ આવ્યો! લોકોનાં અવસરમાં કેવાં કેવાં ભલી ભલી ભાતે મોસાલાં થાય છે, પેહેરામણીઓ અપાય છે, અને મારો પીતા તો ભગત છે, તે કયાંથી કરશે! અરે ખી-

આરા નરસીંહ મેહેતા શરમના મારયા મારે ઘેર પણ આવી શકશે નહીં !
કયાંથી આવે. કંઈપણ આપવાનું જોઈએ કેની. સાધુ ખાવાની પીતા-
જની સંગત. અરેરે, મારો તે અવસર શું કામ આંચો !

(મરસીઓ.)

અરે કહો કેમ શોભા રહેશે માણસી,
મશકરી કરશે નાગરી ન્યાત ભારી.
વેરી અવસર શીદ મારો આંચો,
શોક સંતાપ કરવા દીન લાંબો રે.
હીમા ઢાલી મારી સરવે કરશે,
વેરી નાણુંદ મારો વડશે—

રે કહો

(મરસીઓ.)

અરે હવે તે મારું શું થારશે, ધીક્કાર કરી સહિ મારો રે—ટોક.
રડતાં રે રડતાં આંખડી કુઝે, સુખ નથી મારા તનમાં રે.
ઘડક ઘડક મારો છાતી મુજબ, આખર કેમ જલવાશે રે.
કપટી કપટકોર નાણુંદી રે મારી, ગદ ગદ કંઠે રડાવે રે.
પ્રમુચ રાંકડીની સાચું રે જોજો, દાસી કરગરે ભારી રે.

અંક ૨ જો—પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થલ—શ્રીરંગ મેહેતાનું દીવાનખાનું.

શ્રીરંગ મેહેતા—આવો આહોપો આમ ખીરાજો. (એકરાને) હીરા-
લાલ આમ પાસે ખેસ.

હીરાલાલ—કાકા, મને મામા પાસે ખેસવા દયોની ! ત્યાં જગ્યા છે.

શ્રીરંગ મેહેતા—વારૂ ભાઈ, ત્યાં ખેસ, પણ સખણા ખેસજે. કોઈ
સાથે રાડ કરીશ નહીં.

હીરાલાલ—શું હું આજજ તોફાન કરું કે ? આપણું ઘેર ખાહિરના
લોકો આંચો છે, તેમને પણ મારૂ ગણપણ પતાવું કે ? ના કાકા હું
સખણા ખેસીશ, પણ આ લલીતાને અહીંથી દુર ખેસાડો, નહીં તો એ
કંઈજો કરશે.

શ્રીરંગ મેહેતા—ઘેસો છે ઘેસો !! જે આપણું ઘેર આવે તેને અપ-
માન અપાય ? તુંજ જરા અહીંથી દુર ખેસ, એટલે પંચાતી મટી.

ખોખસો ભટ—કેમ, શ્રીરંગ મેહેતા! પત્રીકા વાંચવાનો વખત થયો છે કે જરા વીલંબ છે? જો પા કલાક રજા આપો તો તાપીઠાસને ત્યાં મુરત વાંચી આવું. ત્યાં સઘસો સાહીત્ય તૈયાર છે.

શ્રીરંગ મેહેતા—ત્યારે અહીં પણ કોની ખોટી છે? અર્વ સામગ્રી તૈયારજ છે!

ખોખસો—તમારી મોટાઈજ ભારી! પ્રથમ તો સ્ત્રીમંડલજ ક્યાં ભરાયું છે?

શ્રીરંગ મેહેતા—જુઓ, એ પેલાં આવે છે.

ખોખસો—તેમાં પણ શું થયું! આવશે, જરા ગીત ખીત ગારો. આમ શું મારા ભાઈ ઉતાવલ કરવી. હથિરે તમારે ત્યાં રૂઠો અવસર આણ્યો છે, ત્યારે તો સ્ત્રીમંડલ આવવા દયો તો ખરા!

(સ્ત્રીઓ ગાતી ગાતી દાખલ થાય છે)

(રામ ચંદ્રાવલી.)

ધન ધન શ્રીરંગ મેહેતા તમ ઘરે—અવસર રૂઠો આવ્યો રે.
પુત્ર નશીબવાન આપણો જાણો, સાહય થયા ભગવાનજ રે.
કુલ દોલો પ્રગટશે તમારા જીવનમાં તે જલકી રેહશે સારો ન્યાતમાં રે.
નાગર સાગર ન્યાત છે મોટી કોંચી છે વરણ અઢારમાં રે.
કુંવરવહુતો કોરો પુરો કરજજો થયાં છે એ ઘણુ રાણીજ રે—ધન ધન

જેકોર—અલી મંગલાગવરી, ખીજું ગીત તો ગા. જરા હસવું તો આવે!

મંગલાગવરી—કાકીજી, મને યાદ નથી (આંગલી ખતાવીને) આ ધનગવરીને કહો કે વાદરો ગાય.

જેકોર—આવડે તેને માન ઘણું. ગારો તો કંઈ ઘસાઈ જશે, કે મોડું દુખવા આવશે!

મંગલાગવરી—કાકીજી, શું હું ખોટું કહું છું? પણ ધનગવરીને કહો તો ખરા, નહીં તો પછી હું તો છોજીજતો,

જેકોર—ધનગવરી, એ લટકાવી ધનગવરી! જરા મોહડું તો હંધાડો! આ બધીઓ તમારા મુખારવિંદની મધુરી વાણી સાંભલવાને આવુર છે, માટે જરા લલકારશો?

ધનગવરી—ફાઇજી, મારી એણાં શું કરો છો. મને ફાઇ દીવસ ગાતાં કે ગવડાવતાં જોઈ છે ?

લલીતા—ભાભી, આવડે ત્યારે માન શું કામ કરો છો ? પેલા નવે-નગરનો વાહરો ગાવોની ?

ધનગવરી—એસો, એસો નળુંદ, હવે તો મોટાં થયાં. કાલે ઉડીને તમારો પણ અવસર આવશે, માટે જે ખોલીયે તે મનમાં વીચાર કરીને ખોલીયે.

જેકોર—અરે વાહરે, વાહ, ધનગવરી તારો લટકો!! ખીચારી લ-લીતાને હલકી પાડે છે ? આવ દીકરા લલીતા તું મારી પાસે. (સોડમાં ખેસે છે.) એ તો વડુ છકી ગયલી છે.

ધનગવરી—ફાઇજી, તમે તમારા ભારમાં ખેસો. આમ બધા વચે તમે મને હલકી પાડો નહીં.

જેકોર—ખેસ, ખેસ, આ ભારખમનું પુછડું તો જો !

ખોખયો—ચાલો હવે તમે છાના ખેસો છો કે નહીં. હજી તો મારે જુદાં જુદાં મુહર્તોની પત્રીકા વાંચવી છે. (વાંચે છે.) ફાગણ સુદ ૭ ને શનીવારે, સાંહજના ૩ કલાક ને ૫૩ મીનીટે સુખડીયો ખેસાડવાનું મુહર્ત. ફાગણ સુદ ૧૦ ને ભોમવારે સહવારના ૭ કલાક ને ૨૭ મીનીટે ખોલો ભરવાનું મુહર્ત, કેમકે ત્યાર પછી વૈષ્ણવ ઉદય થશે. ફાગણ સુદ ૧૨ ને ચુરવારે નાત વરો કરી સાંહજના ૭ કલાકે માતા વીઠાય કરવાનું મુહર્ત.

(સહને ચાંદ્રા કરે છે ને ત્યારબાદ મીઠાઈ વહેચી નીચે ખેસે છે, અટલે મંગલાગવરી અને બીજી સ્ત્રીઓ નીચેનું ગીત ગાય છે અને કુંવર વડુ આવે છે.)

ગીત.

ખેસો ખેસો તમે રૈ ઘેતરાણી રે, બાપે નહીં પુછયું તમને પાણી રૈ.
સમજી થયા હમારી શીખ માનો રૈ, ત્યારે વડુજી તમને અહીંયાં આણી રે.
કંજસ બહુ હતાં તમારી માડી રૈ, ફાગણ ત્યારે આપી નોતી મને સાડી રૈ.
પરામણી આપવાનો ના પાડી રૈ, કાકી તારી હતી એક આંખે કાંણી રે.
વાર વડુજી બાપ તમારો ભગતડો રૈ, અવરુથા થઈ બીચારી થયા ધરડો રૈ,
કેશી કરીશું વડુ મોહડું મરડો રૈ, જાલતાં નથી અમે તો રાખી એ પહો રૈ.

પ્રવેશ ૨જો.

સ્થલ—મેહેલનો રસ્તો.

નરસીંહ મેહેતા (પોતાના મન સાથે એકલા)—ખીચારા તીરથવાસી-ઓનું શું થયું હશે. ઘણું કરીને શામલશાએ આપ્યા હશે. હું ખાતરીથી કહું છું કે તીરથવાસીઓને નાણાં મળ્યાં હશે.

(ખોખલો દાખલ થાય છે.)

લખમણગડ—આવો માહારાજ, ચૂરણ અહીંયાં છે. ચૂરણ, આ ભટણ તમને પુછે છે.

ખોખલો—નરસીંહ મેહેતા તમારું નામ કે? (મનમાં) અરે, આ તો ખાવાણ જેવો છે. આપ કુંવરખાઈના આપ કે?

નરસીંહ મેહેતા—હા ભાઈ, તમે ક્યાંથી આવ્યા? ખેસો. લખમણગડ, એમને સારૂ પીવા પાણી લઈ આવો.

ખોખલો—અરે શું પાણી પીને નસો કુલાવવી છે. પ્રથમ મોદકનું તો થાય; પછી ખીજ વાત. પેટમાં તો હનુમાનજી કુદાકુદ કરે છે. પણ સાંભલો, મને તમારા વેવાઈ શ્રીરંગ મેહેતાએ મોકલ્યો છે.

નરસીંહ મેહેતા—શ્રીરંગ મેહેતા ખુશી છે? મારો જમાઈ તથા મારી છોકરી પણ સારાં છે કે? તમારું આવવું કેમ થયું?

ખોખલો—તે તો પછી કહીશ. પેહેલાં તો મોદકનું કરો. કુંવરખાઈને રૂડો અવસર છે. હવે આ કંકેની.

નરસીંહ મેહેતા—એમ કે? જવો લખમણગડ, એમને નવરાવી ખુખ લાડવા જમાડજે. જવ, એમને રસોડામાં મુકી આવો.

લખમણગડ—હા માહારાજ, લઈ જઈ છું (હાથના મુક્કા ખતાવી ખુખ લાડુ જમાડીશ).

ખોખલો—અહ્યા, હાથની ધશારત શું કરે છે. મુક્કા ખતાવે છે?

લખમણગડ (હસીને)—ના ના, ના ના, ખોખલા ભટ, હું તો કસરત કરું છું. કાલે ભંગરો હતો તેથી જરા સાત પાંચ લાડુ પેટમાં વધુ પડ્યા છે, તેથી પેટ તણાવા લાગ્યું ને લાડવા કુદકડા મારી પકરકુદી કરે છે. જો ને મારું પેટ જો તો. હવે એવાજ તમને જમાડવા કેની?

ખોખલો—માહારાજ, એકલા લાડુ, શાક, દાલ, અથાણું કહો કે મુંકે.

નરસીહ મેહેતા—અરે ભલા માણસ, જરા ધીરજ રાખ કે બધું મુકરો.
(લખમાણગડ સાથે જાય છે.)

ખોખલો—તમારા એકના એકવીશ થાઓ.

પ્રવેશ ૩ જો.

૨થલ—શ્રીરંગ મેહેતાનું ઘર.

શ્રીરંગ મેહેતા—અહ્યા ભાઈ, જાતો મણીશંકર કાકાને ખોલાવી
લાવ.

હીરાલાલ—પીતાજી, એ તો હવડાં ચંદી પાઠ કરતા હશે.

શ્રીરંગ મેહેતા—જા તો ખરો. હોઠ સાજા તો ઉતર આયા.

હીરાલાલ—હયો, આ આહયો.

(સુખડીયા પ્રવેશ કરે છે.)

સુખડીયા—કેમ માહારાજ, ક્યાં પેંણા મુકાવો છો?

શ્રીરંગ મેહેતા—રસોડામાં મુકો. કુવરવહુ, તારી સાસુને કહે કે
રસોડામાં સામાન લઈ જાય.

(ખોખલો પ્રવેશ કરે છે.)

ખોખલો (હાંકતો હાંકતો)—માહારાજ, નરસીહ મેહેતા ગામને પાદરે
છે, ને તે હલવે હલવે આવે છે. હું તો દોડતો દોડતો તમને કહેવાને
આવ્યો. સાથે સાધુઓને પણ લાવ્યા છે, ને વલી ગાડી તેની સાથેના
ખલદ જઈને આપણા શહેરના તમામ લોક ઠઠા કરે છે. હયો જુઓ
ધેલા આવે છે.

ગાડીવાન (ખલદને)—અરે ચાલરે તારો ધણી લાડુ ખાય.

ખોખલો—ગામમાં પેસવાના તો સાંસા ને પટેલને ઘેર જાના પાણી.
ભાઈને લાડુ ખાવા છે.

(સાધુ જનન ગાય છે.)

[સતપણ સાચું—એ રાહ.]

આવ્યા છયે શ્રીરંગને ઘેર, કરવાને મોસાલુ રે,

મોસાલાને મહીમા વધશે, ઘેરે ઘેર ગવાશે રે—

આ.

જીનાગઢના વાસી મેહેતા, આ વહેલે તે બેઠા રે,

ભેગે ભેગુ જનન કરીયું, શું કરો છો મેષ્ટારે—

આ.

શું મળની વહેલ અમારી, બલદ ચાલે કેવા રે,
જેના ભાગ્યમાં લખ્યું હશે તે કરશે એની સેવા રે— આ૦

મળુના ભગત છે ભોલા, ત્યાગ કીધો સંસાર રે,
પેહલે ભવને પુન્યે પામ્યા, પરમાત્મા કીરતાર રે— આ૦

વેવાઇને ઘેરે જઇય આપણે, વહેલેયો તમે ઉતરો રે,
ગામમાં હસાહસ બહુ થાય, ભસેછે મોતી કુતરો રે— આ૦

(નરસીંહ મેહતા ગાડીમાંથી ઉતરીને શ્રીરંગ મેહતાને
લેટે છે. બીજા સાધુઓ ભેટી ઉપડું ગીત ગાય છે.)

અંક ૩ જો—મવેશ ૧ લો.

સ્થલ—શ્રીરંગ મેહતાનું દીવાનખાનું.

વડસાસુ—અહીં વીધ્યાગવરી, જાની પેલી જીલ્લીએ મેંદી વાટી
કે નહીં.

વીધ્યાગવરી—હા, કાકીજી, હું જોઈ આવું છું.

વડસાસુ (ધનગવરીને)—પીડી કાલવી કે? શીશીમાં મોગરેલ છે
તે નાંખજો.

ધનગવરી—ફોઈજી, જીઓ દડીયામાં મેં તૈયાર કરી રાખી છે.

વડસાસુ—રૂપાના વાડકા ઘરમાં આટલા બધા છે ને તેં દડીયામાં
કેમ કાલવી?

કુવરવહુ—કપ્પાટની કુંચીઓ તો તમારી પાસ છે; કોણ રૂપાનો
વાટકો કહાડે?

વડસાસુ—તારું જ્ઞાન કયાં ગયું હતું; મારી પાસે કુંચી માંગવી
હતી.

ધનગવરી—ચાલો, ફોઈજી, આ વખત આકલા કેમ થાવ છે.
દડીયો એ શું ખાંચે છે? એ તો મુર્તીયું કહેવાય.

વીધ્યાગવરી—લ્યો, કાકીજી, મેંદી તૈયાર થઈ. મેંદીનો રંગ ખુબ
ખીલ્યો છે, કેમકે જીલ્લીના હાથ તો રાતા ચપક જેવા બની ગયા છે.

વડસાસુ—ખડુ સારું (હસ્તાં હસ્તાં), તારી નજર લાગશે.

વીધ્યાગવરી—કાકીજી, મારી તે નજર લાગશે કે? હું ને કુવરવહુ
કંઈ જુઠાં છેયે.

વડસાસુ—આલો, પેટેલાં તો મેં દી મુકો.

ધનગવરી—એમ ત હાય કે. પેટેલાં પીઠી પછી નીરાંતે મેં દી મુકવી. જ્ઞેધએ, ફેદાજી, તમે લુલો છો કેમ? તમે તો અમારા જેવીઓને મેં દી મુકીને ઘરડાં થયાં ને હાય પણુ ઘસાધ ગયા છે.

વડસાસુ—આલો, પીઠી ચોલો, વખત ખડુ થઈ ગયો. મારે તો હજી ઘરમાં સોલે સોગટી કાચી છે. કપટકોર તો મારે કંઈજ કામની નથી; કરું તે હાયે ને હાથેજ.

વીજ્યાગવરી—કાકીજી ઘરડાં થયાં તો પણુ તમારે માથેથી આ વહુએ અને કપટકોરે ભાર ઉતાર્યો નહીં.

કપટકોર—ખડુ સાર, ભાભી, તમને ઝોલખ્યાં. તમારે ત્યાં નાતમાં તોફાન થયું હતું તેમ મારે ઘેર કરાવવા આણે છો કે? જ્ઞે જ્ઞે, તમે રાક્ષમાં તરામા ખેસજ્ઞે.

શીવલક્ષ્મી—એ કપટી કપટકોર, તારી તો જીભ ખુખ ચાલે છે, ને વલી કાકીને મેહેણા મારે છે! શું તું મારી દેરાણીને દબાવે છે કે? તારી જીભ તો ખુખ કાતર જેવી ચાલે છે. જરા તું તારા પગ સામું તો જ્ઞે. સાસરે સમાધ નહીં, પીયરમાં જંપી નહીં, ને ખીચારા ઘરડા માજીને સંતાપે છે.

કપટકોર—ખડુ સાર, હું તો લુંડી છું. મા, દીકરીને ખધાં વચે હલકી પાડે ત્યારે ખીજી શું કામ ઝોલું ચુકે. (૨૩ છ.)

શીવલક્ષ્મી—આલો, ધનગવરી, પીઠીની શેસ પેટેલી તમે કરો.

વડસાસુ—ચાર જણીઓ જ્ઞેધયે.

શીવલક્ષ્મી—કાકીજી, હું, ધનગવરી, વીજ્યાગવરી, અને પાનકોર છેયે.

(ધાલ.)

ઘેનને પીઠી ચાલો પ્રેમે પ્રીતથી, જેથી સ્વચ્છ થાયરે શરીર,
જેઠ્ઠે ધેણના ચીર, પીઠી ચાલો પ્રેમથી.
નવનગરથી વાતા મંગાવીયા, ખરાનપુરી આઠ્યુ મોગરેડ,
અંલચી, તજ, તેલ, પીઠી ચાલો પ્રેમથી.
ઘેનરાણી વસોને આધા કરો તમે ચાલવા દયોને શરીર,
લાવીયા નાણદી વોર, પીઠી ચાલો પ્રેમથી.
ચરણ હરતપર મેં દી મુકાવજો, મત મારી ખેસો કલાક,
ભાગે નહીં થાક, પીઠી ચાલો પ્રેમથી.

વડસાસુ—જરા જાંપીને એક કલાક ખેસજી કે રંગ આવે.

વીંધ્યાગવરી—કાકી, એ કંઈ સમજતી નથી. ખેસસે, આસો હવે.

વડસાસુ—હથો તમારી બદામો.

(બદામો સહિતે આપે છે.)

અંક ૩ જો—પ્રવેશ ૨ જો.

૨૨તો—નાગરાણોની મશકેરી.

જયગવરી—અલી ધનગવરી, તમને તો તડાંક છે; કેમકે તમારી ભત્રીજીનું અવસર છે.

ધનગવરી—તમે મજાક શું કામ કરો છો. સાધુડો તે શું રાખ આપશે ?

જયગવરી—તપેલીયોને કંટેવાસો કરવા કે બીજા સાર.

ધનગવરી—તને તો મજાકજ છે. પણ અલી જુલી, રાખ પણ નરસીહ મેહતા નહીં આપે, કેમકે તે પણ દીકર પર ચોક્કસ જોઈશે.

જયગવરી—હા, અલી. ખરી વાત.

વીંધ્યાગવરી—ગરીબની જો મજાક કરે; ગરીબની છોકરી જોની ભાભી, ને મોહોટાની વહુ જોની બેન. હુનીયાજ દોરંગી છે.

• ધનગવરી—હથો, તમે તો મેહતાજીના પીતરાઈ ખરા કેની ! એટલે લાગેજ તો.

વીંધ્યાગવરી—વારું, વીંધ્યાગવરી, મોસાલામાં શું મુકશે ?

ધનગવરી—વલી બધા મુકશે તે એ પણ મુકશે. તુલસીનો ભારે ને મોટા પયસા.

વીંધ્યાગવરી—જેવા ભાવ હશે તેવા; ખરે તમારે ઘેર એવુંજ શોભે.

ધનગવરી—શોભે તારે ઘેર ને તારા પાપને ઘેર; શું લડવા આવી છે ? હોયજ તો દેખાય તેવું કહેવાય.

જયગવરી—મોસાલુ કરવા સાધુ સાથે કોઈ લાવવું હશે ? આપા ! મેં તો મારી ભંભરમાંજેથું નથી.

ધનગવરી—જેની, અલી જયગવરી, સાધુઓ સંસારના ત્યાગી ખરા કેની, તથી તેમને લાવો લેવા તેડી લાવ્યા હશે !

જયગવરી—ધનગવરી, નાત શેની જમશે અને કેટલી?

વીધ્યાગવરી—દાંત તો છેલી મુકજે, કાલે, પરમદહાડે ને પાંચમે દીવસે ખોલો ભરશે ત્યારે; સમજી જયગવરી?

જયગવરી—હા, ખેન, હું છેલીશ. પણ તારા દાંત સુથારનાં હુથીઆર વતે સાફ કરાવ.

(અંદરથી ગરબો ગાતાં ગાતાં આવે છે, ને તેની સાથે નગારાં વગેરે વાગે છે.)

[ગરબી.]

રના દેવ રખાડે સખી સહ હાંશયી રે,	
ધન્ય ધડી ધન્ય દહાડેરે આજે, ઘેનરાણીને કાજે—	સખી૦
તાલી પાડે, મારી આલી, લલકારી ગામો શાહેલી—	સખી૦
રના દેવની આરતી ગાઈએ, મોસાલું આવવા ઇધમે—	સખી૦
વેવાઈ આવયા લઈને સાધુડા, લક્ષણ લાગશે કુડા—	સખી૦
જાખમાં મુકશે તુલસીના ભારા, સંખ ખાવા કુંકે સારા—	સખી૦

(ભય છે.)

અંક ૩ જો—પ્રવેશ ૩ જો.

નરસીંહ મેહેતાનો ઉતારો.

નરસીંહ મેહેતા—

(હંમરી.)

ભવ સાગર ભરનારે, ભોલા ભુદર ભગવાન—ટેક.

પુરણ જામ પરમાત્મા સ્વામી, નામી ખડુ છે દયાલરે—	ભોલા૦
કમલા પતી શ્રીવંકદેશ, બેશક ગુણવંત ગુણવાનરે—	ભોલા૦
શંખઅકધારી ગદાકર ધારી, વારી ભજી કરી ગાનરે—	ભોલા૦

(આર સાધુ ભીક્ષા માગવા આવે છે.)

નરસીંહ મેહેતા—અહ્યા ભાઈઓ, તમે આમ બીખીને પેટ ભરો છો, ત્યારે સાધુ શા કામના?

૧ લો સાધુ—માહારાજ, શું કરીએ. ભણતાં લખતાં આવડ્યું નહીં, ને પેટ તો ભરવું જોઈએ. વલી કુલ મોહું ને આખરુદાર, તેથી

જાહેરમાં કોઈના મોંહ આગલ ભીખ માગવાને હાથ લાંબો પણ થાય નહીં. ત્યારે અમે સાધુ થયા; ને પરદેશમાં જઈ ચપટી ચપટી માગી અમે અમારું પેટ ભરીએ છીએ.

નરસીંહ મેહેતા—ત્યારે તમે નાનપણમાં અભ્યાસ કેમ નહીં કર્યો?

૧ લો સાધુ—માહારાજ, માખાપને અમે લાડકા હતા; ઘેર સાહેબી હતી; ગાડી ઘોડા; ઘેર ચાકર નફર સંધુ હતું. પણ નખોદીયા અશ્વી-
ણના સટાએ મુલ કાઢી નાખ્યું, ને હુન્નામાંથી ઉખેડી નાખ્યા. માહારાજ, ઘરનું ઘર ગયું, ચાકર નફર સરવે ગયું, ને આખરે અમારા આવા હાલ થયા.

૨ જો સાધુ—માહારાજ, હું તો કનકાપુરીના પ્રધાનનો છોકરો હતું. પણ મારી બધરી સાથે મને બન્યું નહીં, તેથી હું સાધુ થયો છું.

નરસીંહ મેહેતા—હું તમને ભલામણ કરું છું કે તમે સંસારમાં પાછા સરસા રહી કંઈક ઉદ્યમ કરો, એટલે પરીભ્રમ (પરમેશ્વર) જે જગતનું પોશણ કરે છે તે તમારું પણ પોશણ કરશે. જુઓ કે કીડીને કણ આપે છે ને હાથીને મણુ આપે છે, તો તમને શેર સવા શેર આપવામાં શું ખાડો પડવાનો છે? વીશ્વાસ રાખો, વીશ્વાસ.

(નારાય છંદ.)

અહા અલેક અહા અલેક કરીને ભીખ માગવી,	
પેટ સાડ વેઠ કરી શેઠ કહીને લાવવી—	અહા૦
થયા સંત આવે નહીં અંત પેટ મુકવું નથી,	
ભગવા કરી જટા ધારી, હોજરું ભરી એમથી—	અહા૦
દેશ, નાત જાત છોડી માખાપના ખોટા કરયા,	
આલસાઈને વશ થઈ, આવા કામો આદરયા—	અહા૦
પસ્તાઈયે છીયે પુરેપુરા, સંસારમાં રહી ભજો હરી,	
માટે ફેર સીધાવા, વીવેક વડે વીચાર કરી—	અહા૦

(કુવરખાઈ દાખલ થાય છે.)

નરસીંહ મેહેતા (ઉભા થઈને)—આવ દીકરી, કેમ ખુશી તો છે?

કુવરખાઈ—હા, પીતાજી. પણ આ સાધુઓને શું કામ લાગ્યા?

કાકા ક્યાં છે?

નરસીંહ મેહેતા—બેન, તે પછાડીથી આવવાના છે. તારી કાકી પણ આવશે.

કુવરબાઈ—પીતાજી, ખરું કહો છો? કાકી પણ આવશે? મુઆ અહીંના લોકો તમારી મેથા કરે છે, ને કહે છે કે કાકો કાકી તો આવવાના નથી. પણ આ સાધુગ લઈ આવી મોસાલું કરશે.

નરસીંહ મેહેતા—હરો, બાઈ! આંખો કંઈ લોકોથી ડરવાનું છે?

કુવરબાઈ—વારું, પીતાજી, મોસાલાનો સાહીત્ય લાવ્યા છો?

નરસીંહ મેહેતા (નીસાસા નાખીને)—ના, બેઝેન. શું કમાઈ છે ને ક્યાંથી લાવું.

કુવરબાઈ—ત્યારે તમે અહીં આવ્યા શું કામ?

બીજા સાધુ—મોસાલું કરવા. બાકી અમે તે અહીં શું કામ આવીએ. ધન્ય ભાયગ આ ગામના કે નરસીંહ મેહેતાએ આ ગામ પાવન કીધું.

કુવરબાઈ (નીસાસો નાખીને)—અરે, પીતાજી, તમે આ જોગીશની સંગતમાં જરા પણ લોક-લાજની શીકર રાખતા નથી, પણ મારું તો પહે પહે શેર શેર લોહી ખલી જાય છે. શું કરું, જો ધરતીમાતા માર્ગ આપે તો સમાઈ જાઉં; કેમકે મારાથી આ તમારા ઠાઠમાઠ જોવાતાં નથી. પીતાજી, કંઈ ન હોતું ત્યારે આવવુંજ નોતું. તેમાં કાંઈ પણ ભરમ રહેત, પણ આવીને તો ઉલટો દુઃખ ઉપર ગાદામ દેવા આવ્યા. હું પગે લાગીને તમને અરજ કરું છું કે તમે જે રસ્તે આવ્યા તે રસ્તે છાનામાના પાછા જાઓ.

સાધુ—શું ચોરી ખોરી કરી છે કે અમે નાશી જઈએ?

(કુવરબાઈ ખડું દોલગીરીથી રડે છે.)

નરસીંહ મેહેતા—રડના, બાપુ, રડના! ઔ સારા વાના થશે. જોકે હું મોસાલાનો સાહીત્ય લાવ્યો તો નથી, પણ દીનદયાલ દયા કરશે.

કુવરબાઈ—શું દયા કરશે, ઉદયમથકી કંઈ પેદા થાય છે, ને હાય પગ જોડીને ખેતી રહે કંઈ પેટ ભરાય છે? પીતાજી, તમે કંઈ પણ ઉદયમ કીધો નહીં. કાકા કંઈ લાવનાર છે?

નરસીંહ મેહેતા—ના, તેને તો સાફ ના કહી કે હું કંઈ તને મદદ કરવાનો નથી. તું ક્યાં અબળણી છે. કાકીનો ભાવ તારા પ્રત્યે કેટલો છે.

કુવરબાઈ—મહુ સાફ, પીતાજી. મારું કહ્યું મનો તો પાછા જાઓ. નરસીંહ મેહેતા—દીકરી, પાછું ગયે શોભા નહીં.

કુવરબાઈ—ત્યારે શું દાંત દેખાડશે? પીતાજી, જે અચ્ચાની માત્ર મરી જાય તે અચ્ચા ઉપર પાપનું હેત હોતું નથી.

(૨૩ છ.)

(ભેરવીની ગજલ.)

હો માડી મરી જાય છે અચ્ચાંઓ દુઃખી થાય,	
અચ્ચાંઓ દુઃખી થાય કે અચ્ચાંઓ દુઃખી થાય—	માં
ગોલ વોના ફીકો કંસાર, માપાકીનો સંસાર,	
પાપનું હેત મલે નહીં, રાજધાની હોય સાર—	માં
લવણ વોના ફીકું અજ, તેવું પાપનું થાય મન,	
લાખાપતી તેવા જાણા, અતીશે હોય ધન—	માં
માડી મારી વહાલી માડી, ખુફી કેમ મરી ગઈ,	
દયા મારી ખાધી નહીં, દીકરી દુઃખી થઈ—	માં
પીતાનો પ્રેમ મલે નહીં, છાફીઓ ઉપર,	
નીરદય પીતા કેમ થયા, હું કેમ રાખું સખર—	માં

નરસીંહ મેહેતા—છોકરી, તું મને સંતાપ નહીં. તારા શુકનો મારી છાતીમાં કોતરાઈ ગયા છે. પાપુ, રડના. તું તારે ઘેર જઈ તારી સાસુ પાસે દીપ કરાવી લાવ.

કુવરબાઈ—પછી તેને શું કરશે? ઉકાલીને પીશે? મારે તો એવી હાંસી કરાવવી નથી.

નરસીંહ મેહેતા—તું લઈ તો આવ. ઇશ્વર કૃપા કરશે, અને મો સાફ થશે.

કુવરબાઈ—વારું, તમે કહો છો તો હું જાઉં છું, ને દીપ ઉતરાવી લાઉં છું.

નરસીંહ મેહેતા—દીકરી, હીંમત રાખ. મો સાફ થશે.

કુવરબાઈ—પીતાજી, હું આજ્ઞા માયું છું.

નરસીંહ મેહિતા—સુખી થાઓ !

(કુવરબાઈ જાય છે.)

(ગાયન.)

વનમાલી ભજોરે સંતો, સંસારમાં સાર નહીં ;
સુખી કોઈ જોતા નથી, કુઃખી દીસે કંઈ કંઈ— વનમાલી૦
ખાટી બધી માયા કાયા, પુત્ર પરીવાર જાયા ;
સંસાર નાદમાં સડે વલગ્યા આ મારગમાં રઈ— વનમાલી૦
જુગલ કીશોર જાણે, એ પાકીતું મીથ્યા માનો ;
બિદ સમજે છે શાણે, ડહાપણે વલગી રહી— વનમાલી૦
માટે મારા સાધુ ભાઈ, કુનીયામાં નથી કાંઈ ;
માહુ જાલ જેને ધાઈ, મીત્રાઈ તેની ગઈ— વનમાલી૦

પ્રવેશ ૪થો.

૨થ લ—૨ સ્તો ૧.

કુવરબાઈ (મનમાં)—અરે, હું કેવી હીણકરમી કે મને માનું સુખ નહીં. મા હોત તો આજ મારે આટલું કુઃખ ખમવું નહીં પડત. અરે ભગવાન ! મેં તારા શું પાપ કરેલાં હશે કે મને મા વીનાની કરી. શું, લોકોનાં માપાપ સંસારમાં રહી ભગવત ભજન કરતા નહીં હોય ! ખરે ! હું અભાગણી છું. મા વગરનું જીવનું સરવે મીથ્યા છે. આ સંસાર પણ મા વીનાનો સુનો છે.

(હું મરી)

[કંઠનવો મારો કરસે સડક ગયોરે—એ રાહ.]
નીરધનનું જીવનું કુનીઆમાંહી છે અકારે રે,
કોઈ વાત સમજે નહીં, કીંત્ર પડે જઈ તહી—ટેક.
કરે નહીં વીશ્વાસરે, થાય બહુ ઉદાસરે,
આખરે ને ઈજત જાય, મનની માંહે પસતાય,
બીચારાઆ મુત્રાય, સાય કોની બાંધરે— નીર૦
પીતા મારા તેવારે, નીરધન થયા કેવારે,
જનમના એ છે કુઃખી, ન્યાહ્યા નથી મેં સુખી,
માડી રહેતીતો સુખી, સુખી દીઠા નહીંરે— નીર૦
પરમાત્મા પરોપકારીરે, તારી તો બલીહારીરે,
હવે મારે શું થારો, ન્યાગરી ન્યાતમાં પત જારો,
કુશમનો બહુ હરખારો, ગારો મારા યુણીરે— નીર૦

પ્રવેશ પમો.

સ્થલ—એક દીવાનખાનું.

(પારણામાં ખાલકરડે છે ને કુવરખાઈની નણુંદ હીચકા નાખે છે.)

[હાલરકું—રાગ ખાંડણીયા.]

સુઈજા ! સુઈજા ! ભાબીને છેરે શ્રીમંત,

મોસાલુ લાવે સાધુ સંતરે—મારા બંધવા—ટેક.

છાબમાં મુકશે તાલ મૃદંગ ને તુલશી,

પાણકા મુકશે મોઘા મુલથીરે—મારા બંધવા— સુ૦

રાખ ચોલીને નરસીંહ મેહેતા આઠ્યો,

સાધુ સગા સાથે લાઠ્યારે—મારા બંધવા— સુ૦

વીંધ્યાગવરી—અલી, આમ નહીં ખોલીયે; કુવરખાઈને માહું લાગશે.
નણુંદ—તેમાં મારે એની થોડી પરવા છે. હું કંઈ એની દખેલી
છું ? અરે છાના રોડો, એ ભાબી આવે છે.

(કુવરખાઈ પ્રવેશ કરે છે.)

કુવરખાઈ—સાસુજી, મારા પીતાજીએ કહ્યું કે મોસાલામાં શું જોઈશે
તેની ટીપ કરાવો.

વડસાસુ—એમાં તે ટીપ શાની; રીત પ્રમાણુ કરવું. તારા કાક
કાકી ને નરસીંહ મેહેતા કંઈ કાચા છે કે ?

કુવરખાઈ—સાસુજી, લખાવો તો સારું.

નણુંદ—લખાવું. હવે સાધુ ભાઈ તે શું કરવાના છે.

કુવરખાઈ (છણકાથી)—નણુંદ, હું તમને કહેતી નથી. તમે
છાનામાના જોયા કરો.

વડસાસુ—અણુ ખોલાવું ખોલે તે તણખલાને તોલે.

નણુંદ—વારું, અમે તો એવાં, ખાઈ. તમો સાસુ અને વહુ સારાં.

વડસાસુ—લખો, ત્યારે.

ગાયન.

(વાણજરાનો રાહ.)

ષડા વડુ વીદવાન, તમે સડિ જાણોરે,
 શીતસર લખાવું જે, તે તમે માનોરે.
 શામલીઆ શું ખીન, પીતાજીને સારોરે,
 ત્યારે તે શેની ખોટ વડુજ મારોરે.
 પાંચ શેર કુમકુમ, શ્રીફલ સેં સાતરે,
 વીશ મણુ વાંકડી શેફલ, મત્તરો નાગરી ન્યાતરે.
 ખાર ચોકડીયા તાસ, પછોડી પચોલારે,
 મુગટા ને શણીયા સાર, સાથે ધરચોલાંરે.
 જરકસી સાડી રેશમી, ઘોતી જોડારે,
 ગજઆણી ને દરીઆઈ, લખો વડુ ચોડારે.
 તમને સોલ શણગાર, પીતાજીનું લાડરે,
 કડાં કંડી જમાઈને હોય, એમાં શું પાડરે.
 શેષ સોનાની મોહોર, વીચાર મોભરે,
 અમે ધરડા તેથી વડુ, કરીયે ન લોભરે.

નાણું દ—

થુક ઉરાડે શું થાય માડી હરખાયરે,
 મોટા પાણુકા લખાવો સાર,
 મેહુતાથી અપાયરે.

સાણું—

કરે છિ તું શું સાર, આ કપટકોરરે,
 લખવામાં આપણું શું જાય, કરે કેમ સારરે.

કુવર'ખાઈ—

ગજબ દોરીએ વાદ્યો આ કેમ આવેરે,
 પીતાજી મારા રાંક કયાંયકી લાવેરે.
 પડે છે પેટમાં કાલજુદેશે સડિ ગાલરે,
 હવે શું કરવો ઉપાય, આ ગોપાલરે.

અંક ૪ થો—પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થલ—નરસીંહ મેહેતાનો ઉતારો.

(નરસીંહ મેહેતા સેવામાં બેઠા છે ને કાદવની ચીતામણી કરે છે
ને લખમણગડ અંરસાયા ઉપર ચંદન ધસે છે ને ગાય છે.)

(ગાયન.)

ચંદન ધસું છઉં હું ભાઈ, મેં તો કાલી રોટી પાઈ,
સુખડ જા તું મસ ધસાઈ, કરીએ સેવા, કરીએ સેવા.નરસીંહ મેહેતા—અલ્યા લખમણગડ પુત્રમાં કુલ પાલી વગેરે
સાહીત્ય આજે મુકવા ભૂલી ગયો છે. જા અટ લઈ આવ.લખમણગડ—આજ્ઞા શુરૂ. મારા થયલા અપરાધની ક્ષમા કરજો,
કારણ કે કાલે દુધપાકમાં જાયફલ વધારે નાખ્યું હતું તેની કેકમાં વીસરી
ગયો છું. માફરાજ, રહેમ કરો; હવડાં લઈ આવ્યો.

નરસીંહ મેહેતા—જા, અટ લઈ આવ.

(જાય છે, કુવરખાઈ દાખલ થાય છે.)

કુવરખાઈ—પીતાજી, વંદન કરું છું.

નરસીંહ મેહેતા—આવો, બેન, બેસો. હું સેવા કરી લઉં, પછી
તારી સાથે વાત કરું. કેમ, લખમણગડ, પાછો કેકમાં સ્ટ્રાઈ ગયો કે?લખમણગડ—આવ્યો, શુરૂ. મેં મોખા ચણી ગઈ તેથી બેલા
મોઢીની દુકાનેથી લઈ આવ્યો તેથી વાર લાગી.

નરસીંહ મેહેતા—વારું મુક.

(ધ્યાન ધરી સંધ્યા કરે છે.)

લખમણગડ—કુવરખાઈ, તમારાં સાસરીઆં આવા કે! અમને
આવો નહારો ઉતારો આપ્યો! માકડ, ચાંચડ અને જીવાના તો જાણુ
ટોપલે ટોપલા. જાણુ અમારેજ સાડાં પાલી રાખ્યા હોયની! વલી ઘર પણ
દોદરું છે. જાણુ હવડાં પડશે. જાણુ પેલી પાસેની દીવાલ દુટી ને
તેનો ધડકો થયો.

કુવરખાઈ—દીવાલ દુટી નથી. એ તો છાપરાપરથી નલકું ખસ્યું.

(નરસીંહ મેહેતા ઉભા પડને આરતી કરે છે.)

નરસીંહ મેહેતા—

જય દેવ, જય દેવ, જય દેવ, જય દેવ!

જય દેવ, જય દેવ, જય દેવ, જય દેવ!

બધા—હરા, હરા માહાદેવ.

લખમણગડ—ભુલેશ્વર દાદાકી, જે! ખાણલનાથ ટેકરીવાલાકી, જે! નરસીંહ ભગતકી જે! ખોસો, હરા, હરા માહાદેવ!

કુવરખાધ—પીતાજી, મને ખહુ વાર લાગે છે. જુઓ આ ટીપ લઈ આવી. વાંચી જુઓ.

નરસીંહ મેહેતા—લાઓ જો. આ તો ગીતમાં લખ્યું છે. ઠીક છે.

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થલ—ઘરનો દેખાવ.

ખોખસો—આજ તો આપને તડકો છે. નોતરા દેવાનું કામ પણ આપણનેજ મટ્યું. અઘરણીના મુહૂર્તનું સઘડું કામ પણ આપણે હાથે થવાનું છે. કોની માએ શેર શું ખાધી છે કે મારા કામમાં જરા પણ નજર કરે. ખંદા કંઈ કાચા પોચા છે. ખાખા વીખીજ કરી નાખું (અંદરથી ભટને ખોલાવે છે શીવકોર દાખલ થાય છે.) આ વધી શેની છુમ પાડી મરે છે. જરા પણ જપવા દેતી નથી. હું બધાને પોંછોચી વહું છું, પણ મારી વહાલી તારી આગલ મારું કંઈ ચાલતું નથી.

શીવકોર—તમારા પ્રત્યે મારું એ કેટલું ચાલે છે! આટલી આટલી કમાઈ છતાં પણ હું કેટલા દીવસથી તમને કહ્યા કરું છું કે મને કાંટલી કરાવો, પણ તે કંઈ તમારા ધ્યાનમાં આવે છે! કુવરવહુનું શ્રીમંત છે, માટે ગલામાં પેહેરીને જઈ તો સારું. પણ બીખારી તે બીખારીજ રહ્યા.

ખોખસો—કાલે હરજીવન સોનીને ખોલાવી પંદર વીસ તોલાની ઘડાવી નાખું છું; ને તું કહેશે તો તૈયાર લઈશું.

શીવકોર—ના, મારે તો તૈયાર નથી જોઈતી. તમારી અફલ ક્યાં બલી ગઈ છે. તે દહાડે તુલશી પાટીઆં એમજ તૈયાર લીધાં તેમાં પણ પીતલનો ભેગ હતો, તે વીસરી ગયા કે? મારે તો ચંદનવહુના જેવી પુતલીઆ વાલી, સારી સોબીતી, સતાજીના ટચવાલી ને સતાવીશ તોલાની કરાવો તો જોઈયે.

ખોખસો—અધધધ, એટલી બધી ભારે! ના, ભાઈ, હું તો પંદર અને ખહુ કરે તો સતર તોલાની કરાવીશ.

શીવકોર—તમે પાધરા ક્યાં રહો છો; મારા પીયરથી દશ તોલા લાવીશ.

ખોખલો—ત્યારે તો ઠીક છે. ચાલ મારે હવે નોતરાં દેવા જવું છે. વખત ખડુ થઈ ગયો છે.

શીવકોર—જ્યારે મારું કામ હોય ત્યારે તો તમારે કામજ છે; હીરજી ગોપાલ કામમાં ને કામમાં.

ખોખલો—મને ઉધરસ થઈ છે, તેવું તું એક દીવસ ખેડી ખેડી ગીત ગાતી હતી તે તો વાડ આજ ગાતી !

શીવકોર—હવડાં તો મને કામ છે; તમે નવરા છો, હું કાંઈ નવરા નથી.

ખોખલો—અરે, મારી પાપુડી, તને વેણેલી વેણેલી કાંટલી ઘડાવી આપીશ, જો ગાઈશ તો.

શીવકોર—એમ કે? ત્યારે તો ગાઈ હું.

(ગાયન.)

ઓ મારા ખોખલા ભટરે, ખોખાં કેમ કરો છો,

તેલ મરચાની ના કહુ દહાડી, કેમ કરી રાખું હું વારીરે— ખો

ખોખલો—

છલે સ્વાદ પડે છે મુજને, તેથી હું તો ખાઉંરે— ખો

શીવકોર—

લાજ મરું હું તમને જોઈને, ભટજી હું શરમાઉંરે— ખો

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થલ—નરસીંહ મેહેતાનો ઉતારો.

નરસીંહ મેહેતા—ઓ ! દીનના દયાલ, ઓ ! જગતના પ્રતીપાલ, આજના મોસાલાની આલમાંથી છોડવી મારી સંભાલ કરનાર તું જ છે. જો, એમાં મને નહીં પણ તમોને પોતાનેજ શરમાવા જેવું છે. સંતો જે થવાનું હોય તે થાય. આપણે તો આપણા નીમ પ્રમાણે ધૈર્ય પ્રાર્થન કરીએ. આપણું શું નામર લોકે હસશે તો એને (ધૈર્યને) હસશે.

(ગજલ.)

[જઈ એક બ એક જો હવા પવન—એ રાહ.]

લવપતી અદ્યુત છે મતી, રહેમ કરોની કીરપાલરે—ટેક.

બીખ ગ્યાલા મીરાના પીધા, કોઈને વસો દીધા,

પાંડવોના કાસદા કીધા, ત્યારે શું મારો અપરાધરે— ભવ૦

એ કપટી કૃષ્ણ કામણગારા, મારી ધાવતાં મારી એ ચુણ તારા,

ગોપી સાથે કરે તું ચેત્યાલા, અમને શું જવાબ આપે—ભવ૦

સખીસિ બડા સુમ માનો, હા કે નાનો જવાબ જાણો,

આ રાખદનો જો લાગે તાનો, તો જલદી જવાબ આપજે—ભવ૦

નરસીંહ મેહેતા—લખમણગડ, કાંડે પેડો ભગત છાપ આપી ગયો છે તે લાવ.

લખમણગડ—આજ્ઞા ચરણ, લાવું છું. પણ માંહે શું મુકરો?

(છાપ લેવા જાય છે.)

નરસીંહ મેહેતા—મધ્યાન તો થવા આઠ્યા; હવે તો બે ઘડીજ પાકી છે.

લખમણગડ—કયો ચરણ, આ છાપ.

નરસીંહ મેહેતા—મુકો સંતો ચાલો આપણે પરમાત્માનું ચીતવન કરીએ.

(કુંભરી.)

રે પ્રભુ મેહેર કરોરે મોરારી, કરોરે મોરારી, મેહેર કરોરે મોરારી—ટેક.

દામોદર નંદાનંદ છાણ વંદાવનચંદ,

ખાલ મુકંદ આણંદકંદ નથી નામ છાંતુરે—

રે પ્રભુ૦

સેવકની લેજો સંભાલ, મોસાલાની કરજો ચાલ,

મારા હાથમાં તો છે તાલ, નથી ચાલવાતુરે—

રે પ્રભુ૦

સુદામાના લઈ તાંકુલ, નવ નીધ આપી તે અમુલ્ય,

સખી થઈને ખરચ ચુલ, નથી ઘટવાતુરે—

રે પ્રભુ૦

દાવાનલ પીધા જકુરાય, ખલતા રાખ્યા ગોપી માય,

તેમ તું કરજે સાય, કારય કરવાતુરે,—

રે પ્રભુ૦

લહેરી મારે તારી પક્ષ, પરમેશ્વર થજો પ્રત્યક્ષ

મારે માથે કુખના વૃક્ષ, જાણે છે દયાલ તું—

રે પ્રભુ૦

પ્રવેશ ૪થો.

નાગરની ઠઠા મશકરી.

બે નાગર—

(લાવણી.)

[નોકરી મત બના સોરદાર—એ રાહ.]

મોસાલુ કરવા મેહેતાણ સાધુ લઈ આઠ્યા, શ્રીરંગે શું જોઈ બોલાવ્યા—ટેક.

ભસ્મના ભોમી ભતે જોમી, શું સંસાર જાણે, આપણે સાંભલ્યું નથી કને.

બે છોકરા—

છાપમાં ચુકરી મોઢા પથર, સાથે ઇંટરોડું, રીપસે વેવાઈયું જોડું.

બધરીઓ—

મેહેતાજીની ડાહી ડમરી, દીકરી કુવરબાઈ, મોસાલાની કરે છે વડાઈ.

[ઇંગ્લીશ રાહ.]

ચાલો જોઈએ ઠાઠમાઠ, આપણ સૌ રહેજો સંગાય,
શું મુકે છે છાપમાં એ, શું મુકે છે હાથમાં તે,
નીચાલીએ મેહેતાના રંગ, નીચાલી મેહેતાના ઢંગ— ચાલો
સગાને શું આપે છે, નાગરને શું માપે છે,
કોફલ કેટલા વાવે છે, શ્રીફલ કેટલા વાવે છે.

પ્રવેશ પત્રો.

૨થલ—શ્રીરંગ મેહેતાનું ઘર.

ખોખસો (શ્રીરંગ મેહેતાને)—જજમાન રાજ, તમે તો રાજ છો.
જેટલો શ્રીમંતનો હરખ તેટલો ગરીબને પણ સરખો, ને તમારા જેવ
શ્રીમંતને પણ સરખો. આપણામાં કહેવત છે કે દીકરીએ દીવો પણ
રહેજ્યો; તેથી ખીચારા નરસીંહ મેહેતાને તો દીકરી કુવરબાઈ દીવા જેવી
ચલકતી થઈ, કેમકે એમને શ્રીમંત આપ્યું, તેથી સંતાન પ્રાપ્ત થશે અને
મેહેતાનું નામ રહેશે.

(બહારથી અવાજ થાય છે. શ્રી કૃષ્ણએ હામોદર ડોશીયું નામ ધારણ
કરી પોતાની સાથે અરજુન ને અકરૂડ, તારદ, વગેરે છ સાત યુવા-
રનાનો વેશ લઈ, બગલમાં ગાંસડી, હાથમાં ગજ અને માથે અમ-
દાવાદી પાગડી, ખમ્મે ખેંસ વગેરે વાણીયાઓનો પેશાક લઈ, મો-
સાણુ કરવાની જગ્યાએ દાખલ થાય છે. સાજન માજન તેમની
સાથે લક્ષ્મીજી, કમલા, સુભદ્રા, રૂક્ષમણી, વગેરે ચાર પાંચ વાણી-
યાણુના વેશમાં આવે છે. તેઓ મોસાલાની છાપ ઉંચડી ગીત
ગાતાં શ્રીરંગને ઘેર જાય છે.)

(ધોલ.)

મોસાણું અમે લાવીયા, જુવોછો રે નાગરી નાતના લોક—ટેક.
અમો જુનાગડધકી આવીયાં, લાવીયા તમને ગમતો માલ—મોં
તમે મશાકરીએ કરતા હતા, જુવો પાણુકા નથો તુલસી ભાર—મોં
કોઈને આધું વધડું નહીં આપીયું, ક્યાં ગયા અમારા વેશણુ—મોં

વેવાણુ—આવો વેવાણુ, આમ ખેસો.

રૂક્ષમણી—તમારી કપટકોર કયાં છે ?

વેવાણુ—જરા તેનું માથું દુખે છે.

દામોદર ડોશી (નરસીંહ મેહતાને આધા ખોલાવી)—તમે તમારી પુત્રીના કોડ પુરા કરજો. તમે જેટલું લખી મોકલ્યું હતું તેટલું તો લાંબા છીએ, પણ તેની સાથે જરા વકરો કરવા વધારે પણ લાંબા છીએ. તમે આવી વખતે ચીકણાઈ કરતા નહીં.

નરસીંહ મેહતા—ખુદ સાડું શેઠ, નારાયણની મરજી.

લક્ષ્મીજી—આવ દીકરી કુવરખાઈ, તું નમાઈ છે, તેથી અડભડીએ નહીં ને આંખે આંસુ પણ લાવીએ !

કુવરખાઈ—કાકી, તમે મારે માથે મા જેવાં છો, એટલે મને શું કમી છે.

નાગરણી (રૂક્ષમણીનું તેજસ્વી રૂપ જોઈ)—તમારે મેહતા સાથે શું સગપણ છે ?

રૂક્ષમણી (હસીને)—તમે શું જાણતા નથી ? મેહતા ખાહમણુ અને અમે વાણીઆ, પણ અમારે ઘેર ડોશી વાણીઆનો ધંધો છે, તેથી અધરાત મધરાત નાણું જોઈએ તે તમારા વેવાઈ અમને ધીરે છે, તેથી મેહતાજીની મેહરખાનીથી ખે પૈસા કમાઈએ છીએ. અમોને મેહતાજીએ કાગલ લખી મોસાલાનો સાહિત્ય લઈ ખોલાવ્યા, તેથી મોસાલાનો સામાન લઈ આવ્યા છીએ.

નાગરણુ—એમ કે ?

(શ્રીરંગ મેહતાને ડોશી વાણીઆ લઈ છે.)

શ્રીરંગ મેહતા—આલો શેઠજી, પેહેરામણી વેંહેચવા માંડો.

દામોદર ડોશી—શેઠ, એમાં મને કંઈ સમજ નહીં પડે. હું છોકરીને ખોલાવું, તે ને તમે ખાંને વેંહેઓ. જાઓ, જાઓ, શેઠ, એ ખચ્ચું પણ તમારું નહીં કે ?

શ્રીરંગ મેહતા—તમે કહો છો તે ખરું છે. પણ વેવાઈના તરફથી જ વેંહેઆવવી જોઈએ.

દામોદર ડોશી—ખહુ સારું ત્યારે, કુવરખાઈ, તમે ને તમારી કાકી
વેહુંએ. આપણને પણ એમાં સમજ નહીં પડે.

શેઠાણી—ખસો, ખસો, હું ને મારી કુવરખાઈ બધાને આપીએ છીએ,
પણ કુવરખાઈ તારી સાસુને પાસે ખોલાવ. તે કહે તે આપીએ, નહીં
તો વેવાણને વચકો પડશે.

વેવાણ—તમે કયાં વચકો પડવા દ્યો એવાં છો? લખ્યું હતું
તથી સવાયું તો આણું જણાય છે.

શેઠાણી—અમારા જમાઈને સારું જીવો. આ કડાં ને કંઠી ને આ
સેહું. અમારા વેવાઈને સારું આ પાગડી, અને વેવાણ તમને આ
જરકસી સાડી. ખીજે સામાન તમને આપીએ છીએ તે તમારા મરજીમાં
આવે અને જે તમારા સગાવાહાંલા હોય તેને આપજો. અમારી કુવરખાઈને
અમે તમારે ઘેર મોકલીશું તે વખતે અમે અમારે મનગમતો સામાન
આપીશું. કેમ વેવાણ, હવે તો તમે ખુશી થયાં?

વેવાણ—ખાયા! આવડું મોસાહુ તો મેં મારા જનમમાં જોયું
નથી! આ તો તમે આડો આક બાલી નાખ્યો. (મૈને પેહેરામણી આપેછે)
આલો, હવે આપણું સર્વે મલીને એક ખુશાલીનું ગીત ગાઈ, છુટાં પડીએ.

(ગરબી.)

[જીવો વોકટોરીઆ તું રાણી—એ રાહ.]

ખેલ ખલાસ કોષા અમે સારો,	
નરસીંહ મેહતાના સુલ વીચારો—	ખેલ૦
માહમેરામાં હુંડી સમાવી,	
તોરથવાસી સંઘ ધારોરે—	ખેલ૦
સાધુ બાવના સોંગ કાડીને,	
દાખમણગડના સુલ વીચારોરે—	ખેલ૦
કરણા આવે એવી કુવરખાઈ,	
ખુશાલી ભરેલો આ દહાડોરે—	ખેલ૦
ખુશા ખુશાલી થઈ ઘેર સીધાવો,	
કૂરી જેવા ફીલ ધારોરે—	ખેલ૦
હાસ્ય કરણા રસે લહેરો,	
જેવા તેજ છે ચીતારોરે—	ખેલ૦

સ મ મ.

